

УДК 929 (477)

*Світлана Миколаївна ЛЯШКО,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ).*

БІБЛІОГРАФІЯ АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ГАВРИЛОВИЧА ШОВКОПЛЯСА

В публікації розглядаються здобутки І. Г. Шовкопляса в царині бібліографії української археології.

Ключові слова: археологія, бібліографія.

The article is dedicated to achievements of I. H. Shovkopliasi in the field of bibliography of archeology of Ukraine.

Keywords: archeology, bibliography.

Публикация посвящена деятельности И. Г. Шовкопляса по подготовке библиографических указателей по археологии Украины.

Ключевые слова: археология, библиография.

Ім'я Івана Гавриловича Шовкопляса нерозривно пов'язане з розкопками відомих знакових пам'яток первісної історії України (Лука-Врублевецька на Хмельниччині, Мізинська стоянка в Чернігівській області, Радомишль на Житомирщині, Добранічівська стоянка в Київській області та ін.) і присвяченим їм монографіям, з першим підручником із археології України, науковими статтями та науково-популярними нарисами, співавторством в узагальнюючих працях із історії археології, історії України, історії Академії наук тощо. Окремий напрям діяльності вченого складають галузеві й тематичні бібліографічні покажчики. У науковому доробку І. Г. Шовкопляса таких праць близько 20, серед яких — «Советская литература по истории древнего Киева. 1918–1983» (1984), «Наука на Украине» (1987, 1988), «Іван Григорович Підоплічко» (1976), «Гетьман Павло Скоропадський» (1995), «Гетьман Іван Мазепа» (1996) та інші. Але найбільше затребувані серед фахівців створені ним бібліографічні покажчики з археології. Чотири галузевих покажчики було видано за рішенням ученої ради Центральної наукової бібліотеки АН УРСР

та в наступному Науковій бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ЦНБ, НБУВ).

Галузеві бібліографічні покажчики в сучасній науковій практиці складають самостійну групу інформаційних видань, поєднаних функціональними завданнями. Особливу увагу науковців до покажчиків можна пояснити тим, що вони є ефективним засобом інформаційного забезпечення науки, акумулюють у систематизованому вигляді знання про археологічні пам'ятки на теренах України, внесок дослідників, наукових інституцій, учбових закладів, товариств, комісій, музеїв та інших установ у розвиток наукової дисципліни. Вони також презентують отримані знання в професійному середовищі країни та за її межами, виконують інформаційно-комунікативну функцію.

Практика систематичного збирання відомостей щодо археологічних видань у Російській імперії бере початок із середини XIX століття¹. У радянські часи до середини 1950-х років були видані найбільш вичерпні та найкраще на той час систематизовані покажчики літератури з археології, що охоплюють 1918–1928 (1931 р. видання), 1941–1957 (1959 р.) і 1918–1940 (1965 р.). На вітчизняних теренах створення бібліографічних покажчиків із археології України було започатковано І. Г. Шовкоплясом у середині 1950-х років під час його роботи в Інституті археології АН УРСР. Цю діяльність він успішно продовжив у 1973–1997 рр. у бібліографічному відділі ЦНБ.

Укладання систематичної бібліографії з археології країни бере початок з 1957 р. з виходом книги **«Археологічні дослідження в Україні (1917–1957). Огляд вивчення археологічних пам'яток»** [7], до якої було включено великий бібліографічний розділ «Бібліографія з історії України. 1917–1957» (с. 317–413). Ювілейне видання було підготовлене І. Г. Шовкоплясом за дорученням С. М. Бібікова, директора Інституту археології АН УРСР до 40-річчя Жовтневої революції. Нагадаємо, що в цей час учений займав посаду заступника директора Інституту з наукової роботи та плідно поєднував науку, практику, адміністративну й організаторську діяльність.

Бібліографія в розділі містить інформацію про «вивчення археологічних пам'яток території Української РСР і опублікованих в Радянському Союзі» за 40 років. Праці згруповані відповідно до розділів книги та прийнятої на той час археологічної періодизації. Особливо виділено праці, в яких висвітлюються загальні питання ста-

¹Слід мати на увазі, що до початку XX ст. обсяг поняття «археологія» трактувався значно ширше та включав у себе комплекс дисциплін історико-філологічного та мистецтвознавчого циклів, що вивчали різні види джерел.

родавної історії УРСР, рецензії на опубліковані праці. З цього видання зароджується історіографічний і бібліографічний напрямки роботи І. Г. Шовкопляса.

Саме широкий інтерес ученого до всіх археологічних культур та історії взагалі, наукова ерудиція дали змогу І. Г. Шовкоплясу опанувати новий напрям діяльності та набути досвід, який у майбутньому дозволив йому створити повноцінний бібліографічний галузевий покажчик. Покажчик отримав високу фахову оцінку в археологічному середовищі та досі користується попитом.

У 1966 р. І. Г. Шовкоплясом було підготовлено з власної ініціативи бібліографічний покажчик **«Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія»** [8]. Директор Інституту археології С. М. Бібіков відмовився винести підготовлену працю на вчену раду Інституту. За розпорядженням віце-президента та голови Бібліотечної комісії АН УРСР академіка І. К. Білодіда праця була передана для рецензування до ЦНБ, яка мала досвід підготовки галузевих бібліографічних видань. Бібліографічний покажчик отримав високу оцінку вченої ради ЦНБ і рекомендацію до друку в академічному видавництві «Наукова думка»². Під час підготовки покажчика І. Г. Шовкопляс працював на посаді старшого наукового співробітника Інституту в відділі первісного суспільства. У ці самі роки в Інституті розпочалася підготовка трьохтомної узагальнюючої праці «Археологія Української РСР»³. На думку І. Г. Шовкопляса ці дві праці, в сукупності, повинні були створити максимально повну картину розвитку археології в Україні.

Бібліографічний покажчик за структурою, методикою, змістом, джерельною базою відповідав канонам і сучасній у СРСР практиці видання аналогічних галузевих бібліографічних покажчиків. Бібліографічній частині передував «Короткий нарис розвитку археології на Україні» (32 с.). Окремий розділ було присвячено роботі наукових установ, пов'язаних із розкопками та вивченням археологічних пам'яток, методиці польових і кабінетних досліджень, обліку й охорони пам'яток, музейній діяльності у сфері археології та ін. Цей розділ, дуже важливий для історії археологічної науки, зберігся в усіх наступних покажчиках.

До покажчика було включено великий розділ «Персоналія», в якому подавалися відомості про публікації, що висвітлюють діяль-

²Тут і далі автором були використано документи із родинного архіву Шовкоплісів, що були надані для написання цієї статті Т. І. Шовкопляс.

³Для першого тому «Археологія Української РСР» І. Г. Шовкоплясом була написана глава «Пізнній палеоліт». У дослідженні пам'яток цього періоду від був визнаним фахівцем світового рівня.

ність 288 археологів — дослідників археологічних пам'яток на території України. У виданні було також передбачено розділ «Праці загального і оглядового характеру», що містив літературу із загальних питань археології, організації науки та її історії. У відповідності до зміни уявлень про статус археології як самостійної науки до розділу були вміщені праці, присвячені теоретичним проблемам археології, методиці розкопок і розвідок тощо. Окремі розділи об'єднують наукові праці відповідно до археологічної періодизації. Показчик містить 7421 позиції. У два заключні розділи виокремлені бібліографічні праці, показчики археологічної літератури, що вийшли в зазначені роки, та список використаних джерел (періодичні видання та збірники). Подано довідковий апарат, до якого увійшли «Іменний показчик» та «Список скорочень». Бібліографічний показчик було надруковано накладом у 1000 примірників. Показчик отримав позитивні рецензії фахівців, розійшовся по бібліотекам наукових і навчальних закладів.

Через чотири роки цей бібліографічний показчик було використано як зброю в процесі звільнені І. Г. Шовкопляса з Інституту археології, в якому він плідно працював із 1946 р., відкрив знакові для стародавньої історії України пам'ятки, захистив докторську дисертацію, писав статті, видавав монографії, керував відділом, протягом 10 років був заступником директора з наукової роботи, створив Археологічний музей і здійснив багато іншого корисного для розвитку археології та популяризації археологічних знань у країні.

Десятиріччя між виданням двох книг співпало з бурхливими подіями у внутрішньому житті Інституту, заміною керівництва установи, інтригами, цькуванням, звільненнями тощо^{4,5}. Хвиля долі накрила і І. Г. Шовкопляса. Трапилося найстрашніше. Вченого від-

⁴Більш докладно ці події описані в спогадах В. М. Корпусової у цьому збірнику. Про окремі епізоди складної ситуації в Інституті можна також дізнатися з листування І. Г. Шовкопляса з І. Г. Підоплічком, друзів і однодумців та безпосередніх свідків і сучасників подій [3].

⁵Відгуки цієї боротьби докотилися до нашого часу. Так, до біографічної довідкової частини сучасного видання «Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014» (2015) не було включено персоналію академіка АН УРСР, відомого палеозоолога, палеонтолога І. Г. Підоплічка, який у 1934–1941 та 1945–1947 рр. поєднував працю в Інституті зоології АН УРСР і Інституті історії матеріальної культури УСРР (з 1938 – ІА АН УРСР), де працював на посаді старшого наукового співробітника. У 1934–1974 рр. науковець проводив палеозоологічні визначення матеріалів, отриманих під час археологічних розкопок співробітників Інституту археології. Значна частина визначень, їх аналізи та історичні узагальнення опубліковані вченим в багатьох наукових виданнях. Він розробив колагеновий метод визначення геологічного віку кісток антропогенної епохи. Метод знайшов застосування в археології для визначення відносного й абсолютного віку фауністичного матеріалу.

лучили від улюбленої науки — археології. Доля розпорядилася так, що наступний етап життя вченого був пов'язаний із бібліотекою та одним з її важливих напрямів — бібліографією.

До «неугодних» співробітників Інституту застосовувалися різноманітні «вишукані» «академічні» методи часів Й. В. Сталіна. Іван Гаврилович пояснював наступним чином першопричину компанії, що розгорнулася навкруги нього. 15 липня 1973 р. Президія Академії наук за пропозицією віце-президента академії І. К. Білодіда прийняла безпрецедентне рішення про передачу історичної установи — Археологічного музею Центрального науково-природничого музею АН УРСР (далі — ЦНПМ, нині Національний науково-природничий музей)⁶, який очолював учений, до іншої академічної установи — Інституту зоології. І. Г. Шовкопляс не згодився з цим нелогічним і протиправним рішенням, яке суперечило Постанові Ради Міністрів УРСР⁷, аргументував і відстоював свою думку у листах до ЦК КПУ, Президії АН УРСР.

У відповідь на цей крок із боку вченого була терміново створена академічна комісія Секції суспільних наук АН УРСР з розбору помилок, виявлених у праці вченого «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія», виданої у 1969 р.⁸ Під надуманим приводом боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» 12 жовтня 1973 р. з'явилася Постанова Президії АН УРСР «Про серйозні ідейно-політичні та методологічні помилки книжки І. Г. Шовкопляса «Розвиток радянської археології на Україні. 1917–1966: бібліографія»⁹. Причиною створення комісії з перевірки змісту бібліографічного покажчика зазначалося звернення «авторитетних наукових співробітників Інституту археології» «про наявність в книзі ідейно-політичних та методичних помилок». У результаті аналізу вміщеної до покажчика археологічної літератури, комісією було виявлено наступні помилки:

— передмова не відповідає назві книги (радянській археології)¹⁰; вміщений матеріал насправді носить інформаційний характер; ба-

⁶Із самого початку до складу ЦНПМ входили Геологічний, Палеонтологічний, Зоологічний, Ботанічний, Археологічний музеї, які до цього належали різним академічним установам, та структурні підрозділи — Зоологічний музей, Палеонтологічний музей і відділ палеозоології. У палеонтологічному музеї експонувалися реконструйовані будівлі з кісток мамонта, знайдені на Черкащині (Межиріч; розкопки І. Г. Підоплічка, М. І. Гладких, Н. Л. Корінця) та Чернігівщині (Мізин; розкопки І. Г. Шовкопляса).

⁷Постанова Ради міністрів УРСР від 08.06.1966 № 440.

⁸Тут і далі автором було використано документи із особового архіву родини Шовкоплясів, що були надані для написання цієї статті Т. І. Шовкопляс.

⁹Постанова Президії Академії наук Української РСР № 354 від 12 жовтня 1973 р.

¹⁰Зазначимо, що назва книги була запропонована видавництвом «Наукова думка».

гато місця відведено дореволюційному періодові археологічних досліджень (10 із 32 сторінок);

— у передмові не розглядаються основоположні партійні документи, що визначають розвиток суспільних наук, що призвело до серйозних методологічних помилок, порушення принципу класового та партійного підходу до відбору праць, вміщених до вступу, та відбору бібліографічного матеріалу.

«Серед цих книжок і статей багато таких, авторами яких є особи, вороже настроєні до соціалістичного ладу, запеклі буржуазні націоналісти (українські й кримсько-татарські), прямі зрадники нашої Батьківщини й поплічники німецько-фашистських окупантів, злісні пасквілянти, фальсифікатори історії Української РСР.

Так, на публікації Курінного І. Г. Шовкопляс зробив 19 посилань, Козловської — 40, Дубровського — 13, Д. Щербаківського — 10, В. Щербаківського — 7, Грушевського — 10, Полонської-Василенко — 2, Антоновича — 6. Перелік публікацій осіб, які відомі своєю антирадянською діяльністю або своїми буржуазно-націоналістичними поглядами, подано у книзі І. Г. Шовкопляса серед книг і інших праць радянських учених навіть без спроби критично оцінити писання класових ворогів.

Все це свідчить про край безвідповідальне ставлення І. Г. Шовкопляса до обов'язків автора книги, про втрату ним політичної пильності, грубе порушення методологічних принципів класового, партійного підходу до оцінки суспільних явищ і осіб».

Особливій критиці та негативній оцінці були піддані розділ «Персоналія», окремі праці з історії Стародавньої Русі, результати досліджень пам'яток кримських татар тощо.

У постановочній частині зазначалося:

«За припущення зазначених серйозних помилок і недоліків доктора історичних наук І. Г. Шовкопляса звільнити з посади завідуючого відділом археологічного музею Інституту зоології АН УРСР¹¹.

Книжку І. Г. Шовкопляса «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія» вилучити з користування у бібліотеках установ Академії наук»¹².

У пояснювальній записці до першого секретаря ЦК КПУ В. В. Щербицького, Президента АН УРСР Б. Є. Патона та інших державних і наукових інстанцій І. Г. Шовкопляс звертав увагу на го-

¹¹Напередодні звільнення 2 жовтня 1973 р. директор Археологічного музею І. Г. Шовкопляс і колектив музею було нагороджено Почесними грамотами міністерства культури УРСР.

¹²Показчик «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія»(1969) в Україні набув статус раритету.

ловний пункт звинувачення — включення до вступного нарису та покажчика праць археологів, «що не заслуговують політичної довіри або, перебуваючи в еміграції, вороже відносилися до Радянської влади» (Я. Пастернак, О. Кандиба, П. Курінний, Л. Чикаленко, В. Щербаківський, Н. Полонська-Василенко та ін.). Він акцентує на тому, що названі у постанові археологи та їхні праці не входять до списку заборонених Головлітом УРСР; наведені праці мають переважно фактологічний характер, в них викладені результати досліджень археологічних пам'яток. Покажчик «ідентичний книзі «Советская археологическая литература»; вказані праці знаходяться у відкритому фонді академічних і наукових бібліотек вищих навчальних закладів. Так праці П. Курінного включені до бібліографії «Археологія Української СРСР» (Т. 1, с. 436; гол. ред. С. Н. Бибииков), В. Козловської — до монографії П. П. Толочка «Історична топографія стародавнього Києва» (К., 1970, с. 211). Посилання на С. М. Грушевського мають місце в монографії В. Д. Барана «Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю» (К., 1972, с. 237).

Включення до покажчика праць із історії Стародавньої Русі (Стародавня (Київська) Русь) він аргументує наявністю в них результатів археологічних досліджень і висвітленням важливих методологічних питань із історії Стародавньої Русі. Зауваження комісії щодо бібліографії пам'яток кримських татар, як таких, що не мають «нічого спільного із українською археологічною наукою», І. Г. Шовкопляс прокоментував наступним чином: «...не следует смешивать современный вопрос о бывших крымских татарах с памятниками средневековых татар в Крыму. Не отказываемся же мы от Бахчисарайского дворца и других татарских памятников средневекового Крыма. ... нельзя согласиться с тем, что они не имели отношения к развитию советской археологии на Украине. Ведь изучали их советские археологи, в т. ч. и украинские ..., а Крым теперь входит в состав Украинской ССР». Так далі по пунктам науковець чітко пояснює свої позиції. На жаль, «во время беседы члены комиссии не интересовались ... объяснениями и приводимыми фактами, имеющими прямое отношение к существу дела».

Від себе зазначимо, що бібліографічний покажчик було побудовано за класичним радянським академічним зразком 1957 р. — «Советская археологическая литература. Библиография. 1918–1940». Припускаємо, що таким чином І. Г. Шовкопляс хотів уникнути конфронтації з провідним радянським каноном. Відмінність полягала в першій даті — «1918», з якої розпочиналися радянські покажчики та на яку не звернули увагу «авторитетні наукові співробітники».

Більшість співробітників Інституту археології як в ті часи, так і сьогодні добре розуміють істинну причину звільнення І. Г. Шовкопляса. Роком раніше за аналогічними «ідеологічними» звинуваченнями було усунено с посади директора Інституту визначного історика, члена-кореспондента АН УРСР Федора Павловича Шевченка. Йшла жорстока боротьба за владу. В цій боротьбі істину встановить суд історії. Нині археологічне співтовариство добре розуміє відповідальність владних структур на усіх рівнях за перешкоду введення в обіг і використання результатів наукових досліджень.

Окрім образливої постанови, жорстокої необґрунтованої критики, за ідеологічними звинувачуваннями вченого відсунули від викладацької праці в Київському університеті, виключили з членів вченої ради та редколегії збірників Інституту археології, видавництво «Наукова думка» розірвало договір на вже прийняту до друку книгу «Археологические шедевры Украины», відмовили у вже оформленій поїздки на міжнародний конгрес до Нової Зеландії, заборонили всі публічні лекції, заплановані в лекторії товариства «Знання». Але головним «покаранням» для Івана Гавриловича Шовкопляса стало звільнення з посади директора Археологічного музею та направлення до роботи в ЦНБ. За своєю суттю Постанова обмежувала права людини інтелектуальної праці, нівелювала свободу творчості, а таке призначення означало заборону 52-річному докторові наук займатися улюбленою справою — археологією. З цією несправедливістю І. Г. Шовкопляс не змирився до кінця свого життя.

Робота над створенням бібліографічних покажчиків із археології була продовжена вже на посаді старшого наукового співробітника науково-бібліографічного відділу ЦНБ, куди І. Г. Шовкопляса було працевлаштовано після звільнення. У 1973–1974 рр. бібліотечна наука збагатилася досвідченими науковими співробітниками — доктором (І. Г. Шовкопляс) і кандидатами наук (М. Апанович, О. М. Кравець, Т. Н. Кольяк та ін.), переведеними з інших академічних інститутів. Як і І. Г. Шовкопляс, вони звинувачувалися в «буржуазно-націоналістичних поглядах». Бібліотека дала можливість і створила умови для продовження наукового життя вченим, але вже на ниві бібліографії, книгознавства, бібліотекознавства.

Поряд із виконанням планових робіт і тем відділу та бібліотеки І. Г. Шовкопляс вклав свої невичерпані потенційні можливості, величезні знання, ерудицію, талант у підготовку бібліографічних покажчиків із археології. У новій для себе царині він прагнув створити повноцінну археологічну інформаційну базу для дослідників і всіх тих, хто цікавиться стародавньою історією України.

У 1978 р. побачив світ бібліографічний покажчик **«Радянська література з археології України. 1967–1975»** [4]. Покажчик було видано за постановою вченої ради ЦНБ АН УРСР та вченою радою Інституту археології АН УРСР. Укладачі поставили завдання максимально повно показати сучасний стан археологічних досліджень на території України, висвітлити питання історії археологічної науки та довести результати досліджень до відома науковців і широких кіл громадськості. Була збережена структура попереднього видання. До Іменного покажчика було додано Систематичний покажчик, у якому рубрики повторювали зміст видання. В окремих рубриках була розміщена інформація з допоміжних історичних дисциплін, методології та методів досліджень і суміжних природничих наук.

У передмові наголошено на окремих позиціях, які викликали «незадоволення» комісії. Зокрема І. Г. Шовкопляс зазначив, що відбір літератури провадився у відповідності до джерел органів державної реєстрації СРСР і УРСР та бюлетенів нової літератури з різних галузей суспільних і природничих наук. Це дало змогу науковцю включити до покажчика праці тих дослідників, за які його суворо покарали. В покажчику зберігся розділ «Personalia» (243 особи). До нього були включені праці про дослідників, які займалися та займаються вивченням археологічних пам'яток на теренах України та розробкою на їх основі загальних питань давньої і середньовічної історії Півдня Східної Європи.

У 1989 р. вийшов бібліографічний покажчик **«Археология Украинской ССР. 1918–1980: Библиографический указатель»** [1]. Він планувався як додатковий до тритомного видання «Археология Украинской ССР» (1985) тому був укладений російською. Література у розділах була представлена за змішаним російсько-українським алфавітом прізвищ авторів і назв робіт. Це був перший в Україні галузевий бібліографічний покажчик, що охоплював такий величезний період археологічних досліджень. У передмові «От составителей» вказувалося, що робота була продовжена «...в интересах успешного развития археологии, а также близких ей общественных и естественных наук важной задачей является сбор и систематизация этих работ, доведены их до сведения ученых, специалистов и всех, кто интересуется историческим прошлым человечества».

На відміну від попереднього видання, змінилася і набула більшої чіткості структура. Бібліографія збагатилася працями з історії мистецтва, архітектури, етнографії, лінгвістики, палеоантропології, палеонтології, хімії, природознавства тощо і збільшилася до 12 592 позицій. Вміщені в посібнику праці було переглянуто укладачами *de visu*.

Велика робота була проведена науковцем по бібліографуванню матеріалів наукових конференцій. Значна частина матеріалів цієї групи зберігалася лише в бібліотеці Інституту археології та була малодоступна широкому загалові, особливо археологам у регіонах. Чималу підтримку і допомогу укладачам у вирішенні цього актуального питання надала завідуюча бібліотекою Інституту археології К. С. Корнієнко. Тези доповідей і повідомлень розписувалися докладно за авторами, назвами установ, які публікували ці матеріали. Також прискіпливо описувалися реферати дисертацій.

Значно збільшився розділ «Персоналії» (592 позиції). Розділ «Общие работы» поповнився підрозділами «Теория и практика исследований» і «Библиографические пособия». В останньому були виокремлені праці, що містили значні бібліографічні матеріали. Вони розміщувалися у кінці кожного тематичного розділу.

Особливу наукову цінність виданню надавав «Вспомогательный справочно-библиографический указатель» [1, с. 476–549]. Допоміжні матеріали покажчика складають іменний, тематичний, предметний і географічний покажчики, також списки основних джерел, поточних і серійних видань і скорочень. У предметному покажчику в кожному тематичному розділі були виокремлені групи пам'яток і матеріалів, що висвітлюють конкретні питання господарського, соціального життя і духовної культури населення від стародавніх часів до пізнього середньовіччя. Такі тематичні групи були розміщені в послідовності, відповідаючій їх науковій значимості (поселення, поховання, методика дослідження, ремісниче виробництво, хліборобство, скотарство, охота, риболовство, промисли, знаряддя виробництва тощо). Розробка такого тематичного покажчика передбачає від виконавця ґрунтовних знань археологічного матеріалу, проблем, особливостей предмету за археологічними культурами та змісту джерел.

Після виходу покажчика російські колеги в особі В. В. Шлеєва [6] оцінили працю І. Г. Шовкопляса як фундаментальну та наголосили, що вміщені в ній відомості «не могут быть подвергнуты каким-либо сомнениям», маючи на увазі події, що розгорнулися навколо імені вченого та його попереднього видання. Автор рецензії підкреслював, що факт некомпетентного втручання в бібліографічну науку в 1973 р. «является наглядным образцом тех подходов, которые были характерны для культового и застойного времени, связанного в стране с именами Жданова и Суслова, а в Украине — Маланчука...». Він також констатував, що «...таких разносторонних и тщательно составленных вспомогательных материалов в библиографических изданиях по археологии до сих пор не было...». Рецен-

зія закінчується словами подяки на адресу укладачів та ЦНБ, де було підготовлено покажчик.

У 1999 р., вже після смерті науковця, археологічне співтовариство побачило наступний і останній із підготовлених І. Г. Шовкоплясом бібліографічний покажчик «**Археологія України. 1981–1990**» [2], який є органічним продовженням попереднього за 1918–1980 рр. Збереглася структура та спосіб подання праць. Особливо важливим для фахівців став додаток, до якого увійшли роботи за вказані роки, з різних причин не враховані у попередніх виданнях, які протягом усіх років радянської влади свідомо заборонялися партійною цензурою з ідеологічних і політичних мотивів щодо їх авторів і змісту, зберігалися у спецховищах і були недоступні навіть спеціалістам. Укладач наголошує у передмові, що «здійснити це було складно, але вкрай необхідно для науки» [2, с. 4], тому він, усвідомлюючи проблему, зробив усе можливе для виконання такого важливого завдання. Рецензували бібліографічний покажчик відомі в Україні археологи, доктори історичних наук Є. В. Черненко та М. І. Гладких. В обох рецензіях наголошено на високому професійному рівні Івана Гавриловича Шовкопляса — археолога та бібліографа, а також на «абсолютній надійності» відомостей, вміщених у покажчику, та увазі до ти, хто буде його використовувати під час роботи.

Зі смертю Івана Гавриловича Шовкопляса підготовка бібліографічних покажчиків із археології в Україні була зупинена. Натомість його бібліографічні покажчики досі посідають належне місце в контексті загального розвитку української археології та стародавньої історії України і являють собою класичний зразок роботи з галузевої бібліографії¹³. Автор ідеї та він же упорядник, підходив до бібліографії як до важливого джерела археологічної науки, який він знав «із середини». У двох останніх виданнях науковцю вдалося створити цілісний образ досягнень у археології за 73 роки (1918–1990). Бібліографія тісно пов'язана з історіографією наукової дисципліни. Вона містить: матеріали діяльності наукових організацій, товариств, музеїв, що сприяли розвитку археології в Україні; відомості про персональний внесок учених і дослідників у розвиток археології, результати практичних робіт і їх узагальнення в наукових статтях і монографіях, авторефератах, матеріалах конференцій, рецензіях; роботи представників інших наукових дисциплін, при підготовці яких були використані результати вивчення археологічних матеріалів.

¹³В навчально-методичному посібнику російського археолога І. Л. Тихонова «Археологическая библиография» (2008) в узагальнюючому розділі, присвяченому оглядові бібліографічних покажчиків з археології в Радянському Союзі, покажчики, укладені І. Г. Шовкоплясом, не згадуються [5].

Не зважаючи на перешкоди долі, вчений, в силу своєї природи, завжди прагнув бути корисним суспільству і сподівався, що результати його праці будуть затребувані та використовуватимуться наступними поколіннями археологів.

1. Археология Украинской ССР [Текст] : библиограф. указатель. 1918–1980 / сост. И. Г. Шовкопляс, Н. Г. Дмитренко ; отв. ред. И. И. Артеменко. – Киев : Наукова думка, 1989. – 560 с.
2. Археологія України. 1981–1990 [Текст] : бібліограф. покажчик / укл. І. Г. Шовкопляс ; відп. ред. О. С. Онищенко. – Київ, 1999. – 460 с.
3. ІА НБУВ, ф. 139, оп. 4, спр. 575.
4. Радянська література з археології України. 1967–1975 [Текст] : покажчик / укл. І. Г. Шовкопляс, Н. Г. Дмитренко. – Київ : Наукова думка, 1978. – 344 с.
5. Тихонов И. Г. Археологическая библиография [Текст] : учебно-методич. пособие / И. Г. Тихонов. – Санкт-Петербург : Изд-во ВВМ, 2008. – 68 с.
6. Шлеев В. В. Ценный библиографический указатель [Текст] / В. В. Шлеев // Российская археология. – 1992. – № 2. – С. 282–289.
7. Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження в Україні (1917–1957). Огляд вивчення археологічних пам'яток [Текст] / І. Г. Шовкопляс. – Київ : Наукова думка, 1957. – 424 с.
8. Шовкопляс І. Г. Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966) [Текст] : бібліографія / І. Г. Шовкопляс. – Київ : Наукова думка, 1969. – 344 с.

REFERENCES

1. *Arkheologiiia Ukrainskoi SSR. Bibliograficheskii ukazatel.* 1918–1980 [Archaeology of the Ukrainian SSR. Bibliographical Index. 1918–1980] (1989). Kyiv [in Russian].
2. *Arkheolohiia Ukrainy. 1981–1990. Bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Archaeology Ukraine. 1981–1990. Bibliographic Index] (1999). Kyiv [in Ukrainian].
3. Archival Institute Vernadsky National Library, fund 139, inventory 4, file 575.
4. *Radianska literatura z arkheolohii Ukrainy. 1967–1975. Pokazhchyk* [Soviet literature on archeology Ukraine. 1967–1975. Index] (1978). Kyiv [in Ukrainian].
5. Tikhonov, I. G. (2008). *Arkheologicheskaiia bibliografiia. Uchebno-metodicheskoe posobie* [Archaeological bibliography. Teaching aid]. SPb: Izd-vo VVM. [in Russian].

6. Shleev, V. V. (1992) *Tsennyi bibliograficheskii ukazatel* [A valuable bibliography]. In *Rossiiskaia arkheologiia* [Russian archeology]. 2, pp. 282–289 [in Russian].
7. Shovkopliias, I. H. (1957). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini (1917–1957). Ohliad vyvchennia arkheolohichnykh pam'iatok* [Archaeological research in Ukraine (1917–1957). Review of the study of archaeological sites]. Kyiv [in Ukrainian].
8. Shovkopliias, I. H. (1969) *Rozvytokadianskoi arkheolohii na Ukraini (1917–1966). Bibliohrafiia* [The development of archeology in Soviet Ukraine (1917–1966). Bibliography]. Kyiv [in Ukrainian].

Бібліографія археології України в науковій творчості Івана Гавриловича Шовкопляса.

Ляшко С. М., провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 13. – С. 111–124.

У публікації аналізується серія бібліографічних покажчиків з археології України, укладені в різні періоди життя І. Г. Шовкопляса — археолога, музеєзнавця, педагога, пам'яткоохоронця, бібліографа. В них йому вдалося створити цілісний образ досягнень у царині археології у 1918–1990 рр. В покажчиках поєдналися глибоке знання археології, історіографії, наукового і практичного внеску дослідників у вивчення археологічних пам'яток та стародавньої історії України.

Ключові слова: археологія, бібліографія.

Bibliography of archeology of Ukraine in scientific work of Ivan Havrylovych Shovkopliias.

Liashko S. M., Leading Researcher of Institute of Biographical Research of Vernadsky National Library of Ukraine, Ph. D. (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 13. – P. 111–124.

The article describes bibliographic data on archeology of Ukraine composed in different stages of life of I. H. Shovkopliias — archeologist, museographer, teacher, cultural heritage preserver, and bibliographer. He managed to create a complete image of achievements in the field of archeology in 1918–1990. The data combines a deep knowledge of archeology, historiography, scientific and practical contribution of researchers to study of archeological monuments and ancient history.

Keywords: archeology, bibliography.

**Библиография археологи Украины в научном творчестве
Ивана Гавриловича Шовкопляса.**

Ляшко С. М., ведущий научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ, кандидат исторических наук, (Київ).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 13. – С. 111–124.

В публикации анализируются библиографические указатели по археологии Украины, составленные в разные периоды жизни И. Г. Шовкопляса – археолога, музееведа, педагога, памяткохранителя, библиографа. Ученому удалось создать в библиографии целостный образ о накопленных знаниях и научных достижениях в области археологии за период 1918–1990 гг. В указателях соединились глубокое знание археологии, историографии, научного и практического вклада исследователей в изучение археологических памятников и древней истории Украины.

Ключевые слова: археология, библиография.